

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-75>

УДК 334.012.64:658.589

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ МАЛИХ І СЕРЕДНІХ ПІДПРИЄМСТВ: МАКРО- ТА МЕЗОРІВЕНЬ

INNOVATIVE ACTIVITY OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES: MACRO AND MESO LEVEL

Панфілова Яніна Анатоліївна

аспірантка,

Державний біотехнологічний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6463-3291>

Panfilova Yanina

State Biotechnological University

Стаття присвячена дослідженню тенденцій та перспектив інноваційної активності малих та середніх підприємств в Україні. Проведено порівняльний аналіз структури джерел фінансування та витрат на інноваційні розробки України та країн Європейського Союзу. Охарактеризовано динаміку основних показників інноваційної діяльності малих та середніх підприємств в Україні за період 2018–2020 рр. Виявлено суттєве зниження показників інноваційної активності під впливом соціально-економічної кризи, спричиненою пандемією коронавірусної хвороби. Зроблено висновки щодо негативної динаміки впровадження інновацій серед малих та середніх підприємств сфери послуг. Обґрунтовано необхідність регулярного моніторингу інноваційної активності малого та середнього бізнесу на макро- та мезорівнях для підвищення ефективності механізмів підтримки і стимулювання інноваційної діяльності підприємств.

Ключові слова: інновації, інноваційна активність, малі підприємства, середні підприємства.

Статья посвящена исследованию тенденций и перспектив инновационной активности малых и средних предприятий Украины. Проведен сравнительный анализ структуры источников финансирования и расходов по инновационным разработкам Украины и стран Европейского Союза. Охарактеризована динамика основных показателей инновационной деятельности малых и средних предприятий в Украине за период 2018–2020 г. Выявлено существенное снижение показателей инновационной активности под влиянием социально-экономического кризиса, вызванного пандемией коронавирусной болезни. Сделаны выводы о негативной динамике внедрения инноваций среди малых и средних предприятий сферы услуг. Обоснована необходимость регулярного мониторинга инновационной активности малого и среднего бизнеса на макро- и мезоуровнях для повышения эффективности механизмов поддержки и стимулирования инновационной деятельности предприятий.

Ключевые слова: инновации, инновационная активность, малые предприятия, средние предприятия.

The article is devoted to the study of trends and prospects of innovative activity of small and medium-sized enterprises in Ukraine. The formation and development of small and medium-sized businesses is a priority in the economic policy of any country. Increasing innovation activity is one of the ways out of the crisis. A comparative analysis of the structure of funding sources and costs for innovative developments in Ukraine and the countries of the European Union has been carried out. From the point of view of economically developed countries, small and medium-sized enterprises of Ukraine demonstrate sufficient inactivity towards innovative development. The European integration vector of Ukraine's development requires optimization of the research funding structure to increase the participation of the business sector of the economy, develop and implement programs to stimulate innovative activity of higher education institutions. The dynamics of the main indicators of innovation activity of small and medium-sized enterprises in Ukraine for the period 2018–2020 is characterized. The analysis was carried out according to the following indicators: the number of innovatively active enterprises, the costs of innovation, the volume of innovative products sold. A significant decrease in the indicators of innovative activity was revealed under the influence of the socio-economic crisis caused by the coronavirus disease pandemic. Conclusions are drawn about the negative dynamics of the introduction of innovations among small and medium enterprises in the service sector. The domestic economy, due to the unstable political and economic situation, subjective and objective reasons of an on-farm nature, does not have a mechanism for organizing favorable conditions for the innovative development of small and medium-sized

businesses. The necessity of regular monitoring of the innovative activity of small and medium-sized businesses at the macro- and micro-levels is substantiated in order to improve the effectiveness of the mechanisms for supporting and stimulating the innovative activity of enterprises.

Keywords: innovations, innovation activity, small enterprises, medium enterprises.

Постановка проблеми. Розвиток національних економік більшості країн зазнав структурного дисбалансу в умовах коронакризи, що зумовило необхідність активізації усіх джерел економічного зростання. Зазвичай криза носить руйнівний характер для економічної системи, але може містити у собі як потенціал руйнування, так й оновлення, розвитку, потенціал прогресу. Серед суб'єктів економіки, однією з найбільш постраждалих від наслідків коронакризи категорій є малі і середні підприємства, особливо в деяких секторах економіки, в країнах, в яких бізнес не отримав підтримки від держави. Необхідною та важливою складовою виходу із кризи є інновації, які є інструментом підвищення конкурентоспроможності та вектором стратегічного розвитку економіки держави. Значимість малого і середнього бізнесу в економіці, високий ступінь його залежності від кризових явищ, що відбуваються на макро- та мезорівнях, обумовлюють актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробці теоретико-методичного інструментарію управління інноваційною діяльністю підприємств, галузей та країн присвячені наукові праці іноземних вчених П. Друкера, Г. Чесбро, Й. Шумпетера, Т. Яруса та інші. Серед українських вчених, в роботах яких викладені результати дослідження проблем та перспектив інноваційного розвитку країни, особливостей інноваційного розвитку економічних суб'єктів, в тому числі малих та середніх підприємств, слід зазначити Н. Гусаріну, Ю. Макогону, О. Білоруса, А. Глебову, Г. Дугінця, Н. Мешко, А. Мокія, С. Морозову, І. Лях, Р. Умерова, А. Філіпенка та інших [1; 2; 3; 10; 12; 13]. Отримані опрацювання складають теоретичну та методологічну основу для проведення даного дослідження.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, залишаються недостатньо дослідженими проблеми інноваційної діяльності малих та середніх підприємств, стан та вплив факторів макро- та мезорівнів на інноваційну активність малого та середнього підприємництва.

Формулювання цілей дослідження. Європейський вектор розвитку української економіки, посилення економічної кризи,

викликаного пандемією, вимагають постійного удосконалення теоретичних та прикладних питань активізації інноваційної діяльності малих та середніх підприємств, які мають особливу соціально-економічну роль для розвитку світової економіки і для розвитку окремих країн. Звідси метою статті є аналіз інноваційної активності малого та середнього підприємництва на макро- та мезорівнях та розробка пропозицій для активізації інноваційної діяльності, оптимізації джерел її фінансування.

Виклад основного матеріалу дослідження. У період економічної кризи, яку спричинила пандемія коронавірусної інфекції, в Україні частка витрат на НДР у ВВП за даними державної статистики знизилась з 0,75% у 2010 році до 0,43% у 2020 році [4]. У той самий період цей показник у країнах ЄС зріс з 1,92% до 2,14%, динаміка росту питомої ваги спостерігається у всіх країнах Європейського Союзу крім Румунії, Словенії, Угорщини. Структура джерел фінансування НДР у країнах ЄС за підсумком 2019 року наступна: підприємницький сектор – 58,6%, державний сектор – 29,2%, сектор вищої освіти – 1,1%, приватний неприбутковий сектор – 1,5%, кошти іноземних джерел 9,6%. В Україні структура джерел фінансування науково-дослідної роботи суттєво відрізняється від сформованої у країнах Європейського Союзу за останні десять років. Так майже половина усіх витрат на НДР фінансується за рахунок держави, але за останні роки спостерігається тенденція щодо зниження частки цього джерела фінансування (з 49,5% у 2010 році, до 46,3% у 2019 році).

Значну питому вагу, 21,7% від загального обсягу фінансування, мають кошти іноземних джерел, що є відмінністю від європейських держав, однак відображає загальну тенденцію країн колишнього соціалістичного табору. Так, наприклад, у Болгарії за рахунок іноземних інвестицій фінансується 33,1% від загального обсягу НДР, в Латвії – 41,5%.

Кожна з країн має свої особливості інноваційного розвитку та форми стимулювання інноваційної діяльності, які, зазвичай, полягають у пільговому оподаткуванні та кредитуванні, субсидіях, дотаціях (табл. 1).

Під інноваційно активним підприємством слід розуміти підприємство, що займалося

Таблиця 1

Міжнародні порівняння джерел фінансування та витрат на НДР у 2019 р.

Сектор	ЄС		Україна	
	Частка фінансування витрат на НДР	Частка витрат на НДР	Частка фінансування витрат на НДР	Частка витрат на НДР
Підприємницький	58,6	66,5	30,5	59,3
Державний	29,2	10,9	46,3	34,6
Вищої освіти	1,1	21,8	0,3	6,1
Приватний неприбутковий	1,5	0,8	0,1	-
Кошти іноземних джерел	9,6	-	21,7	-

Джерело: узагальнено автором за даними [4; 5]

інноваційною діяльністю, розробляло чи впроваджувало нові або вдосконалені продукти та інноваційні процеси упродовж певного періоду спостереження [6].

Криза, викликана пандемією коронавірусної хвороби, мала негативний вплив на кількість інноваційно активних підприємств, загальна кількість яких скоротилась на 5890 одиниць (рис. 1), їх доля у загальній кількості підприємств знизилась з 28,1% у 2016–2018 рр. до 8,5% у 2018–2020 рр. Найбільшими темпами скорочувалась інноваційна активність малих та середніх підприємств. Слід звернути увагу на різке зниження кількості суб'єктів господарювання, що впроваджували нові організаційні методи.

Серед основних причин негативної динаміки слід зазначити як загальне зниження кількості МСП так і гальмування інноваційної активності в умовах нестачі власних коштів та зміни пріоритетності їх використання.

Витрати МСП на інновації у 2018–2020 рр. збільшились за рахунок промислових підприємств, суттєвого підвищення долі реалізації

інноваційної продукції (табл. 2). За той же період негативна тенденція спостерігається за усіма основними показниками інноваційної діяльності МСП оптової торгівлі; транспорту, фінансової та страхової діяльності та інших послуг.

Проведене Європейською Бізнес Асоціацією опитування «Індекс настроїв малого бізнесу» довело, що найгірше з усіх складників Індексу учасники опитування оцінили економічну ситуацію в країні. Так, 80% вважають поточну економічну ситуацію несприятливою для ведення бізнесу. Головні причини цьому – низька купівельна спроможність населення, вплив карантинних обмежень, податкове навантаження та фіскальний тиск [11].

Загальноекономічні тенденції свідчать, що 82,2% підприємств не мають бажання здійснювати інновації і вагомими причинами цього вважають низький попит на інновації на ринку, впроваджені раніше інновації, дуже низьку конкуренцію підприємства на ринку, відсутність хороших ідей або можливостей для інновацій [9].

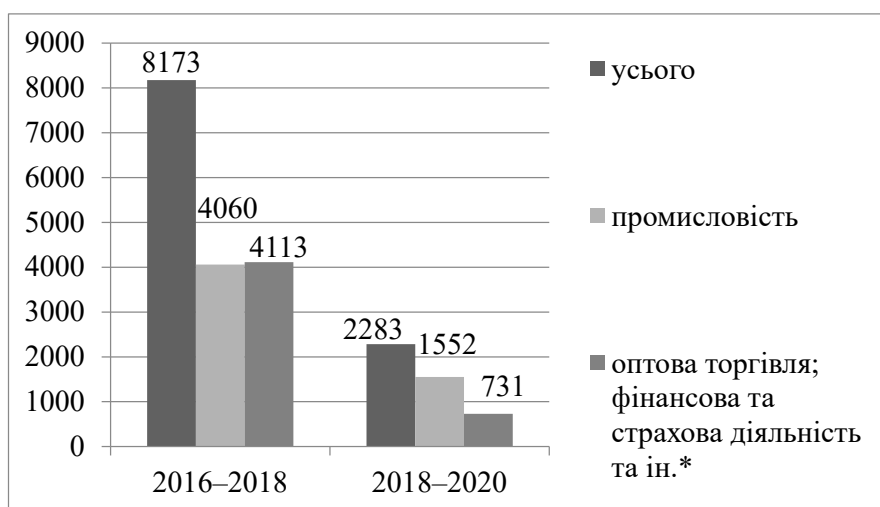

Рис. 1. Кількість інноваційно активних підприємств за галузями економіки

Джерело: власна розробка автора на основі [4; 8]

Таблиця 2

Основні показники інноваційної діяльності МСП 2018–2020 рр.

	Показник	Малі підприємства (із середньою кількістю працівників від 10 до 49 працівників)		Середні підприємства (із середньою кількістю працівників від 50 до 249 працівників)	
		2018	2020	2018	2020
1.	Витрати на інновації, тис. грн	1685414,9	2223148	2779367,5	3646141
2.	Обсяг реалізованої інноваційної продукції (товарів, послуг), тис. грн,	4525757,4	4514823	8410112,9	7546654,0
	– % до загального обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств відповідного регіону	0,5	0,5	0,6	0,6
	– % до загального обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) інноваційно активних підприємств відповідного регіону	1,7	8,9	1,7	4,9
	промисловість	2468421,9	2961356,0	5166794,4	5064435,0
	оптова торгівля; фінансова та страхова діяльність та ін.*	2057335,5	1553467,0	11791842,5	9023199,0
3.	Із загального обсягу реалізованої інноваційної продукції (товарів, послуг), тис. грн	593495,6	2093478,6	2590960,6	1696210,9
	– обсяг реалізованої інноваційної продукції (товарів, послуг) нової для ринку, в тому числі:				
	промисловість	656588,3	1251463,1	1455767,5	1219899,1
	оптова торгівля; фінансова та страхова діяльність та ін.*	7535362,6	2739920,1	1135193,1	476311,8
	– обсяг реалізованої інноваційної продукції (товарів, послуг) нової лише для підприємства, в тому числі:	2932261,8	2421344,5	5722988,8	5850443,5
	промисловість	7535362,6	2739920,1	3614863,4	3844536,2
	оптова торгівля; фінансова та страхова діяльність та ін.*	1120428,2	711451,5	2108125,4	2005907,3

* оптова торгівля, крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами; транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність; інформація та телекомунікації; фінансова та страхова діяльність; діяльність у сферах архітектури та інжинірингу; технічні випробування та дослідження; наукові дослідження та розробки; рекламна діяльність і дослідження кон'юнктури ринку.

Джерело: узагальнено автором за даними [4]

За результатами дослідження динаміки змін на макрорівні слід відзначити, що відбулося зниження загальної інноваційної активності, найбільшого негативного впливу зазнали МСП у сфері послуг, що у більшій мірі є наслідком впливу соціально-економічної кризи.

Таким чином, вітчизняна економіка внаслідок нестабільної політичної та економічної ситуації, суб'єктивних та об'єктивних причин внутрішньогосподарського характеру досить не має механізму організації сприятливих умов для інноваційного розвитку підприємств малого та середнього бізнесу.

Висновки. Євроінтеграційний вектор розвитку України вимагає оптимізації структури фінансування НДР, а саме підвищення участі підприємницького сектору економіки, розробки та впровадження програм стимулювання інноваційної активності закладів вищої освіти.

Постійний моніторинг інноваційної активності МСБ на макро- та мезо- рівнях дозволить оперативно реагувати на зміни та обґрунтовано корегувати заходи в реалізації механізмів підтримки і стимулювання інноваційної діяльності малого та середнього бізнесу України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мокій А., Полякова Ю., Слюсарчук Ю. Інноваційна активність малого та середнього підприємництва: теоретико-методологічні та прикладні аспекти. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2011. № 124–125. С. 60–62.
2. Лях І.І. Методичний підхід до комплексної оцінки інноваційного розвитку регіону. *Економічний вісник Донбасу*. 2014. № 2(36). С. 169–178.
3. Морозова С.А. Інноваційна діяльність малих та середніх підприємств в ЄС: досвід для України. *Економічний простір*. 2018. № 133. С. 27–39.
4. Наукова та інноваційна діяльність України. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. Small and medium-sized enterprises (SMES). Офіційний сайт статистичної служби Європейського Союзу Eurostat. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/structural-business-statistics/structural-business-statistics/sme>
6. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text>
7. Ворона А. В. Інноваційна активність підприємств як перспектива розвитку національної економіки України. *Ефективна економіка*. 2020. № 3. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.3.155>
8. Ложачевська О.М. Інноваційна активність підприємства: аналіз існуючих підходів і методів оцінки. *Економіка та держава*. 2020. № 8. С. 53–55.
9. Інституціональна модель інноваційної економіки : колективна монографія / за ред. В.І. Ляшенка, О.В. Прокопенка, В.А. Омеляненка. НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2019. 327 с.
10. Гусаріна Н.В. Концепція економічного розвитку та інноваційної активності підприємств в умовах динамічних змін зовнішнього середовища : монографія. Херсон : ПП Вишемирський В.С., 2017. 180 с.
11. Дослідження: настрої малого бізнесу суттєво погіршилися. Національна платформа малого та середнього бізнесу. 2021. URL: <https://platforma-msb.org/doslidzhennya-nastroyi-malogo-biznesu-suttjevo-pogirshylysyal/>
12. Кваша О.С. Інноваційний розвиток економіки України: світовий досвід та рекомендації для України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2016. № 6(1). С. 150–154.
13. Бігдан І.А., Лачкова Л.І., Лачкова В.М., Жилякова О.В. Фінансовий менеджмент. Харків : ХДУХТ, 2017. 197 с.

REFERENCES:

1. Mokii, A., Poliakova, Y. & Sliusarchuk Y. (2011) Innovacijna aktyvnistj malogho ta serednjogho pidpryjemnyctva: teoretyko-metodologichni ta prykladni aspekty [Innovative activity of small and medium enterprises: theoretical and methodological and applied aspects]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika*, 124–125, 60–62. (in Ukrainian)
2. Liakh, I.I. (2014) Metodychnyj pidkhid do kompleksnoji ocinky innovacijnogho rozvytku regionu [Methodical approach to comprehensive assessment innovative development of the region]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu*, 2(36), 169–178. (in Ukrainian)
3. Morozova, S.A. (2018) Innovacijna dijalnistj malykh ta serednikh pidpryjemstv v JeS: dosvid dlja Ukrajinjy [Innovative activity of small and medium enterprises in the EU: experience for Ukraine]. *Ekonomichnyi prostir*, 133, 27–39. (in Ukrainian)
4. Scientific and innovative activity of Ukraine. State Statistic Service of Ukraine (2021) *Official web-site*. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> (in Ukrainian)
5. Small and medium-sized enterprises (SMES) (2021) Eurostat. *Official web-site*. Retrieved from: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/structural-business-statistics/structural-business-statistics/sme>
6. Verkhovna Rada of Ukraine (2012) Pro rozvytok ta derzhavnu pidtrymku maloho i serednoho pidpryjemnyctva v Ukraini (Act No 4618-VI, March 22). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text>
7. Vorona, A.V. (2020) Innovacijna aktyvnistj pidpryjemstv jak perspektyva rozvytku nacionalnoji ekonomiky Ukrajinjy [Innovative activity of enterprises as a prospect for the development of the national economy of Ukraine]. *Efektivna ekonomika*, 3. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.3.155>
8. Lozhachevska, O.M. (2020) Innovacijna aktyvnistj pidpryjemstva: analiz isnujuchykh pidkhodiv i metodiv ocinky [Innovative activity of the enterprise: analysis of existing approaches and evaluation methods]. *Ekonomika ta derzhava*, 8, 53–55. (in Ukrainian)
9. Liashenko, V.I., Prokopenko, O.V. & Omelianenko, V.A. (2019) *Instytucionaljna modelj innovacijnoji ekonomiky* [Institutional model of innovative economy]. Kyiv: Institute of Industrial Economics of the National Academy of Sciences of Ukraine. (in Ukrainian)

10. Ghusarina N.V. (2017) *Koncepcija ekonomichnogho rozvytku ta innovacijnoi aktyvnosti pidpryjemstv v umovakh dynamichnykh zmin zovnishnjogho seredovyssha* [The concept of economic development and innovative activity of enterprises in the minds of dynamic changes in the outer environment]. Kherson: PE Vyshemirsky V.S. (in Ukrainian)

11. National platform for small and medium business (2021) Research: small business sentiment has deteriorated significantly, 2021. Retrieved from: <https://platforma-msb.org/doslidzhennya-nastroyi-malogo-biznesu-suttyevo-pogirshylysyia/>

12. Kvasha, O.S. (2016) *Innovacijnyj rozvytok ekonomiky Ukrainy: svitovyj dosvid ta rekomendacii dlja Ukrainy* [Innovative development of Ukraine's economy: world experience and recommendations for Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, 6(1), 150–154. (in Ukrainian)

13. Bihdan, I.A., Lachkova, L.I., Lachkova, V.M. & Zhyliakova, O.V. (2017) *Finansovy menedzhment* [Financial management]. Kharkiv: KSUFTT. (in Ukrainian)